

Válogatásunk Bácska és Bánát, az egykori Bács-Bodrog és Torontál vármegye területének magyar nyelven írt jobbágyleveleiből nyújt egy csokorravalót. Ezeket a leveleket legnagyobb részben a vajdasági levéltárakban gyűjtöttük, de akadnak olyan levelek is, amelyekre Budapesten, Besztercebányán (Banska Bystrica) és Pozsonyban (Bratislava) bukkantunk rá levéltári kutatómunkánk során.

Arra törekedtünk, hogy gyűjteményünkben megszólaljon Bácska és Bánát minden tájegységének és minden népének a hangja. Egyedül a volt Határőrvidék és a Sajkás kerület grancsárparasztjai hiányzanak a gyűjteményből, mivel ők nem sorolhatók a feudális jogrend jobbágyparasztjainak kategóriájába.

Vajdaságban, de Jugoszláviában is, tudomásunk szerint, ez az első ilyen természetű kiadvány. A szomszédos országok általunk ismert jobbágylevél-gyűjteményeitől eltérően¹ mi nemcsak a földesúri kizsákmányolásra, a súlyos adókra és egyéb terhekre panaszkodó jobbágylevelekből válogattunk, hanem azokból a levelekből is, amelyek a jobbágyság társadalmi és kulturális világába engednek bepillantást. Az elnyomásra és a kizsákmányolásra panaszkodó jobbágyok mellett fel-fel-villannak a szülők és a gyermekek, a férj és a feleség feszültségeit ismergető levelek, a szomszédok, papok, tanítók, iparosok, kereskedők, tisztviselők, katonák, betyárok és börtönlakók alakjai is, hogy a levélgyűjtemény mind tartalmasabb forrása legyen a jobbágyság hétköznapi életének.

¹ H. Balázs Éva, *Jobbágylevelek*, Budapest 1951; Eckhardt Sándor, *Jobbágylevelek a XVI. századból*, Magyar Nyelv, 1949. 45. évf. 3. sz. 332–334; 1950. 46. évf. 1. sz. 88–90; 3. sz. 272–274; 1954. 50. évf. 1–2. sz. 202–205; 3–4. sz. 484–490; 1959. 55. évf. 4. sz. 543–546; 1960. 56. évf. 3. sz. 387–392; 1963. 59. évf. 4. sz. 481–487. 1.; Erdélyi jobbágyok panaszlevelei (Kovács Géza), Bukarest, 1971.

A levelek betűhű közlésétől eltekintettünk, de csak olyan mértékben, amennyiben az a közérthetőség rovására ment volna. A szöveghűség érdekében meghagytuk a levelekben megjelenő latin nyelvű szavakat, kifejezéseket és rövidítéseket is, de azok jelentését megadtuk a levélvégi jegyzetekben. A gyűjtemény leveleit nem a nyelvtudomány, hanem a történelmi érdeklődés kielégítése miatt publikáljuk, azonban reméljük, hogy a köznyelvesítés ilyen formájában is érzékelteti az akkori beszélt nyelv állapotát és zamatát. A gyűjtemény minden levelének megadtuk a pontos leelőhelyét és levéltári szignatúráját, így a tudományos kutatók könnyen hozzájuthatnak az eredeti szövegéhez.

A jobbágylevelek keletkezési körülményei

A bácskai és bánáti jobbágylevelek keletkezési korának politikai és gazdasági háttéréről, a jobbágyság társadalmi helyzetéről, terheinek alakulásáról tájékoztatnak az utóbbi években megjelent és hozzáférhető művek és tanulmányok.² A gyűjtemény levelei ezt a képet egészítik ki, és teszik életszerűvé. Látni fogjuk, hogy ezeket a kérő és panaszleveleket nem a paraszti élet derűs oldala, hanem a viszályok, feszültségek, a nélkülözés, a kizsákmányolás és az elnyomás ihlette. A levelek címzettei olyan személyek, illetve intézmények, ahonnan a kérelmezők gondjaik és nehézségeik megoldását várták.

A hódoltsági jobbágyok főleg az őket sarcoló és fosztogató végvári katonák főkapitányához (pl. Koháry Istvánhoz) fordultak panaszaukkal; amikor pedig a felszabadult hódoltsági területeken újra megal-

² Hegyi Klára, Egy birodalom végvidékén, Budapest 1976; Szakály Ferenc, Magyar adóztatás a török hódoltságban, Budapest 1981; Hegedűs Antal, A bácskai jobbágyok a török hódoltság végén (1660–1680), Létünk (Újvidék–Szabadka) 1981/1, 147–169; Gavrilović Slavko, Srem, Banat i Bačka od kraja XVIII veka do sredine XIX veka. Zbornik za istoriju MS 6, 1972, 9–27; Agrártörténeti tanulmányok. Szerk.: Szabó István, Budapest 1960; Molnár Erik, Magyarország története I–II., Budapest 1971; Hegedűs Antal, Josif II i refeudalizacija Banata. Godišnjak Društva istoričara AP Vojvodine 1980, Novi Sad 1981, 25–35; Hegedűs Antal, Bánáti új földesurak és jobbágyaik 1782-ben, Létünk (Újvidék–Szabadka) 1978/2., 96–123; Hegedűs Antal, Jobbágyozgalmak a Bánát Torontál megyei területén (1779–1848), Létünk (Újvidék–Szabadka) 1984/2. 361–377; Hegedűs Antal, Vajdaság mezőgazdasága a XIX. század első felének szakirodalmában, Létünk (Újvidék–Szabadka) 1979/3–4., 640–668.

kultak a magyar feudális jogrend vármegyéi, akkor a jobbágyok a megyéhez vagy pedig az Úriszékhez fordultak sérelmeikkel. Az úriszéki bíróság tagjai között a földesúr vagy annak képviselője mellett a megye tisztviselői is helyet foglaltak, akiknek képviselniük és érvényesíteniük kellett azokat az állami törvényeket, amelyek szabályozták a jobbágy-ság kötelességeit és jogait. A vármegyének hivatalból védenie kellett a jobbágyokat a földesurak kizsákmányolásától és túlkapásaitól, amelyek nagyméretű elszaporodása miatt a 18. századtól kezdve 1848-ig mindinkább rosszabbodott a jobbágy-ság helyzete. Akadtak ugyan olyan földesurak is, akik a jogi előírásokon túlmenően is gondoskodtak jobbágyaikról. A korabeli irodalom és közfelfogás a „jó földesúr” mellett sokat beszélt a „jó uralkodóról” is, aki Bécsből szeretettel és megértéssel kísérte alattvalói sorsát, akik személyesen is bizalommal fordulhattak hozzá. Kétségtelen, hogy a legtöbb Habsburg uralkodóban élt egy bizonyos szociális érzékenység, de a hozzájuk forduló jobbágyok konkrét egyéni vagy közösségi panaszait a legritkább esetben orosolták. Nemcsak azért, mert Bécs messze volt Bácskától és Bánáttól, és mert a helyi szervek, ahogy csak tudták, elszabotálták az uralkodó utasításait, hanem azért is, mert végső fokon még a leghaladóbb és legliberálisabb Habsburg uralkodó, II. József (1780–1790) sem akart gyökeres társadalmi és gazdasági reformokat létrehozni birodalmában.

A jobbágyok elégedetlensége és nyugtalansága közismerten a szervezkedésekben, felkelésekben, gyújtogatásokban, szabotálásokban nyilvánult meg. Ezt azonban a legtöbb esetben megelőzték az élőlőszóban és írásban megfogalmazott panaszok. Egy-egy levél vagy beadvány megírása legtöbbször hatalmas erőfeszítést, áldozatot és kockázatot kívánt a jobbágytól. Az iskolahálózat 19. századi kialakulásáig alig volt írástudó paraszt. A levelet tehát valakivel meg kellett íratni. A levélírók között ott találjuk a községi jegyzőket, tanítókat, papokat, uradalmi tisztviselőket és az ügyvédeket. Ezek a levélírók, a várható kellemetlen következmények miatt, igen ritkán tüntették fel nevüket a leveleken, amint ez egyébként szokás volt más beadványok esetében. A jobbágy-nak fizetnie kellett a levélíró-nak, vagy legalábbis „ajándékot” illet adnia. Tudunk arról, hogy egy levélnek a megírója pl. 62 frt. 30 krajcárt kért fáradsága jutalmául.

A panaszlevél benyújtóját mindig kísérte a bosszúállás lehetősége. Az írásban megfogalmazott panaszokat sem a földesurak, sem a ható-

sági szervek nem vették szívesen, s iparkodtak a parasztok kedvét elvenni az írásos panaszkodástól. A földesurak nemegyszer deresre húzatták s keményen megbotoztatták panaszt tevő jobbágyaikat. Gyakori eset volt az is, hogy a panaszlevélért tömlőcbe záratták, s „nyughatatlan, erkölcstelen és izgága” embernek bélyegezték a jobbágyot. Idegesítő és kellemetlen napokat szerzett a jobbágyság számára a megyei hivatalnok helyszíni vizsgálata is, aki nemcsak a panasz tárgyát kutatta, hanem azt is, hogy ki diktálta, és ki írta a levelet, s minden aláírt személynek nyilatkoznia kellett, hogy vállalja-e nevét a levélen. Nem csoda, hogy néha egyes személyek vagy az egész község ijedtében visszavonta a panaszt, legtöbbször azzal az indokolással, hogy pontatlan, hamis adatokat tartalmaz, hogy nem ismerte a levél igazi tartalmát, hogy nem is tudott arról, hogy a nevét odaírták, vagy pedig, hogy a községi előljáróság nevével és pecsétjével visszaéltek a beadvány benyújtói.

Amennyire lehetett, utána jártunk a levelek és panaszok megbízhatóságának, s az a meggyőződésünk, hogy szándékos hazugság vagy tényelferdítés egyik közösségi panaszlevélben sem fordult elő. Találkoztunk a beadványokban szubjektív tévedésekkel, főleg akkor, amikor a jobbágyok földjeik visszaadását követelték a földesúrtól, azt állítva, hogy ők 50–60 éve, vagy éppen „emberemlékezet” óta használták a most erőszakosan elvett földeket. Gyakran kiderült ilyenkor, hogy a jobbágyoknak jogilag nincs igazuk: a földesúr ugyanis azokat az alldiális (uradalmi) vagy remanenciális (maradvány) földeket vette el, amelyekkel az előírások szerint szabadon rendelkezhetett. Ilyen esektől eltekintve a jobbágyság panaszai jogilag is helytállóak voltak. Ez érthető is, hisz a megtorlástól való félelmükben százszor is meg kellett gondolniuk, hogy mit írnak, s lélektanilag is lehetetlen volt emiatt a tudatos félrevezetés szándéka.

Az állami hatóságok minden panaszlevelet elfogadtak és kivizsgáltak – ez az eljárás azonban néha 5–6, sőt 20 évig is eltartott. A földesurak igen gyakran éltek az elodázás jogi lehetőségeivel, már csak azért is, hogy kimerítsék a jobbágyokat, és elvegyék a kedvüket az újabb lépésektől.

Mindezek ellenére a levéltárainkban található több ezer panaszlevél arról tanúskodik, hogy jobbágy őseinknek volt erkölcsi ereje és bátorsága ahhoz, hogy kitartóan küzdjön a saját igazáért.